

‘Het is niet en nooit genoeg’

Cultuureducatie in Vlaanderen

Jan Staes Nieuwsgierig blikst men vanuit Nederland naar kunsteducatie aan de andere kant van de grens. Niet zelden in een romantische bui dat ‘het gras altijd groener is aan de overkant’. Maar hoe zijn cultuur, educatie en publieksbereik verweven in de Vlaamse structuren en het beleid? Hoe groen is het gras?

Hoezeer kunst-, cultuureducatie en -participatie ook met elkaar verweven zijn en door elkaar gebruikt worden, in een Vlaamse beleidscontext begint een reflectie hierover toch onvermijdelijk met het scheiden van termen en bevoegdheden. In tegenstelling tot bijvoorbeeld in Nederland, staan de Vlaamse beleidsdomeinen (ministeries) Onderwijs en Cultuur – overigens beide een Gemeenschapsbevoegdheid in het federale België, waardoor zowel Vlaanderen, Franstalig België als Duitstalig België een eigen beleid voeren en eigen ministers hebben – los van elkaar. Ze ontwikkelen een eigen beleid, waarbij aandacht is voor cultuur, participatie en educatie, met accent naargelang de kernbevoegdheid. Beide delen op hun beurt het onderscheid tussen kunst en cultuur verder in. Enerzijds vanuit onderwijs, waarbij de algemene culturele vorming centraal vooropstaat in de zogeheten ‘muzische’ of ‘muzisch-creatieve vorming’ en waarbij een gespecialiseerde

kunstenaanpak aan bod komt in het secundair, deeltijds- of hoger kunstonderwijs. Anderzijds vanuit cultuur, waarbij het Kunstendecreet voorziet in een sterke kunsteducatieve inbedding en waarbij andere decreten – voor bijvoorbeeld het sociaal artistiek werk, het volwassenenwerk of het jeugdwerk – werken aan een brede culturele vorming en participatie. De dubbele tweedeling heeft zijn voor- en nadelen: je kunt in het actuele beleid in beide ministeries niet snel om kunst- en cultuureducatie en -participatie heen, maar eens je de term hebt gevonden, dekt deze een dusdanige ruime of juist gespecialiseerde lading, dat je een goede zoekrobot nodig hebt om de fitnesses ervan te ontwarren, de verbanden te ontdekken en de samenwerking te concretiseren.

Tot halverwege de jaren tachtig was het onderwijs in Vlaanderen sterk kennis- en vakgericht. Een lesdag werd onderverdeeld in uren en inhouden, die los van elkaar stonden. Wiskunde

kwam na Nederlands, muziek zat geprangd tussen biologie en geschiedenis. Onder invloed van nieuwe pedagogische inzichten, binnen- en buitenlandse voorbeelden en een veranderende maatschappelijke behoefte, groeide een meer geïntegreerd denken over onderwijs, dat uitging van de persoon en de persoonlijkheid van het kind en de jongere. Deze visie steunt op drie pijlers: het aanleren van kennis, van vaardigheden en van attitudes. Naast het verstandelijke komt met andere woorden ook het sociale, maatschappelijke en motorische meer op de voorgrond. Hierbij wordt steeds sterker de nadruk gelegd op geïntegreerde leerlijnen: kleuters leren ervaringsgericht hoe de wereld in elkaar zit. Die ervaringsgerichtheid verdwijnt niet naarmate het kind ouder wordt, maar wordt wel aangevuld met een sterke persoonlijke en later ook maatschappelijke reflectie op doen en denken.

Geïntegreerde cultuur

Op basis van deze onderwijsvisie voerde de overheid in 1997 algemeen geldende minimumdoelen in – vergelijkbaar met de Nederlandse kerndoelen –, die bepaalden wat een kind op welke leeftijd minimaal moet kennen en kunnen. In het kleuteronderwijs zijn de zogeheten ontwikkelingsdoelen na te streven, in het lager en secundair onderwijs worden dit eindtermen, die ook getoetst worden. Inhouden, vaardigheden en attitudes, doelen die een brede maatschappelijke functie vooropstellen, worden samengebracht in na te streven vakoverschrijdende eindtermen.

Naast de inhoud, veranderde ook de organisatievorm van het onderwijs. In het basisonderwijs – een verzamelnaam voor de kleuter- en lagere school (2½ tot 12 jaar, vergelijkbaar met primair onderwijs) – vervangen vijf leergebieden, die voortdurend op elkaar en de maatschappelijke veranderingen kunnen inspelen, de vakken. Meer traditionele leergebieden als taal, rekenen en lichamelijke opvoeding worden

aangevuld met wereldoriëntatie. Cultuur krijgt haar plaats in het leergebied muzische vorming, waar met beeld, drama, beweging, media en muziek werken een breed cultureel scala mogelijk maakt. De hervorming zorgt ervoor dat het aandeel van kunst en cultuur in het basisonderwijs groter is dan voorheen en dat het geïntegreerd wordt aangeboden. Niet alleen als ‘lesmuziek’, maar ook als filosofie, waarbij de overheid uitgaat van het principe ‘jong geleerd is oud gedaan’. Kleuters en jonge kinderen leren ervaringsgericht een breed spectrum te ontdekken door te spelen, te filmen, te bewegen, te reflecteren, te praten en te vergelijken. Interdisciplinariteit staat hierbij voorop, de leerkracht is aangever, begeleider en antropoloog die gretig gebruikmaakt van het aanbod dat de culturele sector hem te bieden heeft. Schoolvoorstellingen in de schouwburg of het cultuurcentrum, klasbezoeken aan het museum, contacten met erfgoedverenigingen monden vaak uit in projectwerking waarbij diverse klassen betrokken worden, tot soms de hele school.

Brede basisvorming

In het secundair onderwijs (12 – 18 jaar) maakt een tweeledige cyclus van drie jaar plaats voor drie graden van elk twee jaar. De eerste graad heeft een grotere gemeenschappelijkheid, zodat het onderscheid tussen algemeen, technisch en beroepsopleiding pas vanaf de tweede graad wordt gemaakt en elke leerling een brede basisvorming krijgt. De vakindeling van het programma blijft hier wel behouden, waarbij het brede begrip ‘cultuur’ in deze eerste graad, zoals in het basisonderwijs, in verschillende vakken via vaardigheden en kennis aan bod komt, maar waarbij daarnaast het vak ‘artistieke opvoeding’ specifiek aandacht geeft aan de plastische (beeldende) en muzikale kunsten.

Het accent voor een breed cultuurbeeld, de brede participatie die werd opgestart in het

kleuteronderwijs, en waarbij de kunsten vaak als aanzet of middel worden ingeschakeld, verschuift vanaf de eerste graad geleidelijk naar een meer kunstinhoudelijke en reflectiegerichte vorm van educatie. Het verwoorden van de ervaringen van de leerlingen via allerhande didactische modellen zoals leesdossiers, verhandelingen en discussies neemt de bovenhand. De kunsten worden bekeken, besproken en uitgediept, waarbij bepaalde vakken zoals Nederlands of geschiedenis een groter kunstaanbod uitdiepen dan bijvoorbeeld biologie of technologische opvoeding.

Vanaf de tweede graad maakt de leerling een specifieke studiekeuze, waarbij de gekozen studierichting sterk bepalend is voor het aandeel aan kunst en cultuur: leerlingen uit het technisch of beroepsonderwijs – te vergelijken met het vmbo – komen hier minder mee in contact dan hun leeftijdsgenoten uit het algemeen of het kunstsecundair onderwijs. Toch voorziet de overheid ook in deze minder algemeen vormende richtingen via de vakoverschrijdende eindtermen muzisch-creatieve vorming een blijvende brede culturele vorming. Elke school wordt gevraagd om aandacht te besteden aan de culturele component over de diverse

Naast reflectie en kennis staat vooral het doen, de creatie door de leerling, centraal

vakken heen, waarbij ook praktijkvakken zoals automechanica, personenzorg of haartooi worden betrokken. Leerlingen die het algemeen secundair onderwijs volgen – havo/vwo –, krijgen naast deze vakoverschrijdende muzisch-creatieve vorming ook binnen de leervakken een aanbod dat meer gericht is op de kunsten. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen podiumkunsten, literatuur, beeldende kunst, muziek of erfgoededucatie, hoewel deze eerste twee kunstuitingen procentueel gezien meer aanbod komen dan bijvoorbeeld erfgoed of (multi)media.

Voor leerlingen die zich willen verdiepen in kunst en cultuur voorziet het Vlaamse onderwijssysteem al vanaf de tweede graad secundair (14 jaar en ouder) het kunstsecundair onderwijs. Hier kan de leerling zich vormen in theater, beeldende kunst, architectuur, dans of muziek. Naast een aanbod van reflectie en kennis staat vooral het doen, de creatie door de leerling, centraal. Leerlingen die afstuderen uit het kunstsecundair onderwijs kunnen, net zoals afgestudeerden uit alle andere studierichtingen, nadien kiezen uit een ruim aanbod hoger kunstonderwijs, dat – wat de kunstcreatie betreft – erg vergelijkbaar is met Nederlandse opleidingen. Groot verschil met Nederland is dan weer het gebrek in Vlaanderen aan specifieke kunstvakdocentenopleidingen. Aan conservatoria wordt wel een lerarenopleiding georganiseerd, maar deze is eerder beperkt van inhoud en opleidingstijd.

Naast de hele leerplichtstructuur, richten 170 scholen in Vlaanderen deeltijds kunstonderwijs in. Deze onderwijsvorm biedt op een toegankelijke manier artistieke vorming aan jongeren en aan volwassenen in de vrije tijd. Er is keuze uit vier studierichtingen: beeldende kunst, muziek, woordkunst en dans. Elk van die studierichtingen is verder onderverdeeld in een aantal opties. Alle aspecten van kunstbeleving en kunstbeoefening komen aan bod. Leerlingen

verkrijgen artistiek inzicht, leren basistechnieken aan en verwerven theoretische kennis die kan toegepast worden in de praktijk. Jongeren kunnen zich degelijk en doelgericht voorbereiden op het hoger kunstonderwijs, maar kunnen dit ook zien als een vrijetijdsbesteding of een stap naar het beoefenen van kunst als liefhebber of als professioneel.

Kunstendecreet

Besteedt het onderwijs heel wat aandacht aan cultuur, dan mogen we stellen dat het beleidsdomein cultuur, jeugd, sport en media het laatste decennium eenzelfde inspanning doet voor participatie en educatie. Ook hier valt een onderscheid te maken tussen cultuur en kunsten, hoewel de mogelijkheden voor overlappende beleidsmatig groter zijn.

Met de invoering van het Kunstendecreet in 2004 werd kunsteducatie en -participatie decretaal verankerd als mogelijke (kern)taak van een kunst(educatieve) instelling of vereniging. Enerzijds zien theaterhuizen, dansgezelschappen, musea en kunstcentra de soms jarenlange expertise die werd opgebouwd rond publieksbemiddeling en educatie rond hun artistieke werking, deze inspanning nu ook financieel gehonoreerd. Het Kunstendecreet voorziet in een structurele – twee of vier jaar – of projectmatige ondersteuning van een eigen publieksgerichte werking die nauwe banden heeft met de artistieke kern van de organisatie. Daarnaast werd ook dezelfde ruimte vrijgemaakt voor organisaties die kunsteducatie als doel inschrijven. Zij vormen voor Vlaanderen een nieuw gesubsidieerd middenveld, dat een schakel vormt tussen het publiek – formeel of informeel – en het kunsthuis.

Naast deze specifieke organisaties nemen ook de verschillende steunpunten, zoals het Vlaams Theaterinstituut en het Initiatief audiovisuele kunsten, de zorg voor educatie en bemiddeling voor hun sector mee in hun beleid.

De overheid faciliteert ook hier door financiële middelen ter beschikking te stellen van deze instellingen.

Breed aanbod

Het Decreet op het lokaal cultuurbeleid voorziet in de ondersteuning van steden en gemeenten om onder andere een breed cultureel aanbod te ondersteunen en te ontsluiten. Belangrijkste spelers in dit lokale cultuurbeleid zijn, naast de mogelijkheid die gemeentes hebben om cultuurcoördinatoren aan te stellen die het lokale cultuurbeleid coördineren, de openbare bibliotheken en cultuurcentra. Zij vormen als het ware vaak de natuurlijke infrastructurele schakel tussen het publiek – in school- of vrijetijdsverband, en de kunst- en cultuuruiting –, maar ontwikkelen daarnaast sterk uitgebouwde publieksgerichte activiteiten, al dan niet in samenwerking met kunst- of kunsteducatieve organisaties.

Ook binnen het jeugdwerk besteedde de overheid bij het opmaken van het Decreet landelijk jeugdwerk uitvoerig aandacht aan kunst- en cultuureducatie. Organisaties die specifieke jeugdculturele activiteiten of vorming aanbieden, worden binnen dit decreet structureel of projectmatig ondersteund. In tegenstelling tot het Kunstendecreet gaat het hier specifiek over activiteiten voor en door jongeren, waar cultuur in ruime zin van het woord wordt geïnterpreteerd. En kunstbeschouwing, -productie of de opleiding naar de kunsten is niet het einddoel. Dit kan een onderdeel zijn van een parcours, maar ook andere, vaak experimentele vormen van jongerencultuur of activiteiten en creaties van jongeren zelf worden via dit decreet ondersteund. Eenzelfde regelgeving bestaat ook voor sociaal-cultureel werk, waarbij het accent ligt op het socio-culturele, maar waarbij vaak de kunsten als instap of middel worden ingeschakeld in een ruim sociaal parcours.

Een laatste, niet onbelangrijke culturele speler wat educatie en bemiddeling betreft vormen de amateurkunsten in Vlaanderen. Gegroeid vanuit een historisch (volks)verleden, bieden zij een waaier van activiteiten aan die door de overheid worden ondersteund. De amateurkunsten spelen binnen de culturele sector eenzelfde rol als het deeltijds kunstonderwijs binnen het onderwijs: een creatieplek met wisselende ambities.

Bijkomende inspanningen

Naast het structurele uitbouwen en financieren van bovenvermelde structuren en instellingen, ondersteunen beide beleidsdomeinen een aantal gerichte initiatieven rond educatie en participatie. Cultuurnet Vlaanderen, gefinancierd vanuit cultuur, heeft als opdracht om via cultuurcommunicatie mensen te stimuleren om (meer) aan cultuur te participeren en via informatie- en onthaalservices het belangstellenden gemakkelijker te maken om aan cultuur te participeren. Gerichte acties en websites voor het publiek én een kenniscentrum voor de culturele sector zorgen voor deze doorstroming.

Eenzelfde kerntaak, maar dan op literatuurvlak, is weggelegd voor de Vlaamse Stichting Lezen, die via onder andere de Jeugdboekenweek een ruim publiek in en buiten de school aan weet te spreken. Het beleidsdomein onderwijs herbergt op zijn beurt de CANON Cultuurcel die – net zoals Cultuur en School in Nederland – scholen inhoudelijk en extra financieel ondersteunt bij het uitwerken van een eigen schoolcultuurbeleid. En binnen het gelijke onderwijskansendecreet worden scholen financieel ondersteund om driejarige samenwerkingen op te zetten met plaatselijke culturele verenigingen en actoren, met als doel sociaal zwakkere kinderen en jongeren in contact te brengen met kunst en cultuur.

Mogen en moeten

Stelde de overheid via bijvoorbeeld de ontwikkelingsdoelen, eindtermen en vakoverschrijdende eindtermen in het onderwijs een grote gemeenschappelijkheid voorop, dan is de inhoudelijke en pedagogische invulling ervan, conform de vrijheid van onderwijs in Vlaanderen, een autonome bevoegdheid van elke individuele school. Het *wat* wordt door de overheid in grote lijnen bepaald, het *hoe* door de leerkracht en het leerkrachtenteam. Hierdoor ontstaan grote verschillen in aanpak van leerinhouden, wat het onderwijs in Vlaanderen op kunst- en cultuureducatief vlak heel divers in alle betekenissen van het woord maakt. De ene school kiest er immers expliciet voor, kunst en cultuur prominent in de leermethodes te integreren. Leerlingen bekijken voorstellingen in het cultuurcentrum, begeleiders komen tijdens een project naar de school of de leerkracht voorziet in de klas of na de uren in samenwerking met de culturele sector of educatieve organisaties als extra activiteit zelf workshops, die al dan niet uitmonden in een schoolvoorstelling. In de andere school blijft de aandacht beperkt tot het minimum: de sporadische aandacht tijdens de les Nederlands, een kort videofragment in het zesde jaar secundair of nog minder.

Eenzelfde vrijheid is kenmerkend voor de culturele sector. Het ene gezelschap of museum bouwt een educatieve dienst of vleugel uit, terwijl het andere zich beperkt tot een promotionele campagne of het inhuren van externe expertise door een kunsteducatieve organisatie.

Maar het is deze vrijheid die het gras toch kleur geeft. Heeft de overheid de taak om denkaders uit te tekenen, dan lijkt het wel een aangeboren kenmerk van de culturele Vlaming om op de dunne lijn tussen kader en leemte te lopen, af en toe van links naar rechts springend, kijkend of er nieuwe mogelijkheden zijn. Het is een spel van individuen, van aantrekken en

afstoten. Een spel van mogen en moeten. Het is deze flexibiliteit die kenmerkend is voor het Vlaamse veld, een soort stoutigheid, eigengereidheid die erg veel energie kost van de betrokkene, die een verontwaardiging ontlokt, maar die uiteindelijk wel gerealiseerd wordt en later door een steunpunt, organisatie of partij als een andere mogelijkheid naar voor wordt geschoven.

Bovendien kan het culturele bewustzijn nog steeds stoelen op een sterke groepsvorming, op vrijwilligerswerk, op inzet van leerkrachten buiten de uren en muren en op een verenigingsleven dat cultuur steeds als een vorm van ontvoogding en identiteit heeft gehanteerd. Een eigenheid die de laatste jaren zowel afbouwt bij jongere generaties als nieuw leven in wordt geblazen in behoudsgezinde ideologieën. Opvallend daarbij is dat de afstand tussen beleid en maker, tussen ontwikkelaar en educator in Vlaanderen erg klein is: vaak de spreekwoordelijke telefoon, zonder tussenschakels, doorverbindingen of wachtkamers. Een eigenheid die voor- en nadelen heeft: iets is snel gewijzigd, maar is het altijd even doordacht? Het kan nadien natuurlijk altijd aangepast...

Jan Staes

is medewerker van de CANON Cultuurcel, een cel in de Vlaamse administratie Onderwijs die cultuurbeleving in het onderwijs promoot en ondersteunt

Een werkbaar model

Is er dan geen kritiek? Toch wel. Er gaapt bijvoorbeeld een diepe kloof tussen engagement, eerste idee, kleine projectondersteuning en de doorgroeimogelijkheid naar een werkbare, structurele inbedding. Hier schieten cultuur en onderwijs tekort. Kennis is aanwezig, wordt elke dag opnieuw uitgevonden en verder ontwikkeld, maar vindt zijn weg nog niet naar een grote groep betrokkenen die deze expertise kunnen delen.

Een soort stoutigheid en eigengereidheid zijn kenmerkend voor de Vlaamse culturele sector

Of ‘het Vlaamse model’ – zoals ik de collega’s in Nederland dit vaak hoor noemen – nu een beter model is? Ik zal eerlijk zijn: ik weet het niet. Het is een werkbaar model waar voortdurend aan gesleuteld wordt. Vanuit het beleid, vanuit de sectoren. ‘*Het is niet en nooit genoeg*’, meldt Remco Campert in een klassiek geworden dichtregel. En dat geldt dus zeker niet alleen voor de liefde.

